

не створювали передумов для впровадження нових раціональних прийомів догляду, утримання й годівлі худоби. Розроблення питань зоогієни проводилось безсистемно, головним чином, стосувалося умов і особливостей поміщицьких господарств. Вивчення умов утримання тварин, догляду за ними в селянських господарствах і запровадження зоогієнічних прийомів носили випадковий характер. Дослідницька робота з питань гієни сільськогосподарських тварин виконувалася, як правило, за особистої ініціативи ветеринарних лікарів і агрономів, працівників кафедр вищих навчальних закладів та дослідних установ. Спроба окремих земських ветеринарних лікарів і агрономів впровадити в селянські господарства правила та норми гієни утримання свійських тварин і раціонального догляду за ними не мала помітного впливу на санітарний стан тваринництва.

Таким чином, періодом зародження гієни сільськогосподарських тварин як наукового знання є друга половина XVIII – перша половина XIX ст., що позначилося виданням перших галузевих навчальних посібників і керівництв. Перші вітчизняні зоотехнічні керівництва І.П. Попова, Г.І. Светлова, М.П. Чирвинського, М.Ф. Іванова, які розглядають зоогієну як складову зоотехнічної науки, публікують в кінці XIX – на початку XX ст.

Б.К. ЄНКЕН– ПОВІТОВИЙ АГРОНОМ САРАТОВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (1900–1908)

Шутько В.В.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

У системі Національної академії аграрних наук України вже 15 років функціонує єдиний на пострадянському просторі Інститут історії аграрної науки, освіти і техніки при Національній науковій сільськогосподарській бібліотеці НААН. Під керівництвом члена-кореспондента НААН В.А. Вергунова проводяться спеціальні історичні дослідження, завдяки яким на пантеон слави України повертаються незаслужено забуті імена, події і факти. Такою неординарною яскравою особистістю був Борис Карлович Єнкен (1873–1943) – видатний вчений, педагог, організатор вітчизняної громадської агрономії і сільськогосподарської дослідної справи першої половини XX століття. Проводячи аналіз наукової діяльності Б.К. Єнкена в різні періоди його життя, вдалося встановити його вагомий внесок у розвиток агрономії не тільки в Україні, а й за її межами. Метою проведеного дослідження стало вивчення наукової біографії Б.К. Єнкена в Саратовський період (1900–1908 рр.). Як вже зазначалося вище, вперше на пантеон слави України ім'я Б.К. Єнкена повернув В.А. Вергунов, опублікувавши в 2014 р. свій нарис про вченого [1].

Біографічні дані про знаходимо у роботах професора Г.Л. Зеленського [2], В. М. Самородова [3], А.В. Пухальського [4] та ін. Проте більш повні відомості про життя та діяльність професора дізнаємося із архівних джерел. Зокрема, найбільша кількість інформації про його діяльність зберігається у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади (ЦДАВО

України).

Народився Борис Карлович Єнкен 21 (12) січня 1873 р. у м. Тамбові у родині відомого в місті юриста. Мати вченого керувала власною фотостудією. У Тамбові Б.К. Єнкен закінчив 7 класів реального училища. Починаючи від 1893 р., майбутній учений протягом шести років навчався на сільськогосподарському відділенні Ризької політехніки. У 1900 р. одержує диплом і працює повітовим агрономом Петровської земської управи Саратовської губернії [5, арк. 6]. Саме тут він уперше публічно зарекомендував себе як майбутній видатний представник вітчизняної суспільної агрономії.

У той час на його погляди вплинули напрацювання В.Г. Бажаєва як першого губернського агронома Московського губземства, який розробив так звану «волоколамську сівозміну» з наступним чергуванням культур: 1) пар, 2) озимина із сівбою конюшини, 3) конюшина першого року користування, 4) конюшина другого року користування, 5) ярі, 6) пар, 7) ярі [6]. Завдяки Б.К. Єнкену таку сівозміну почали широко впроваджувати у повітах Саратовської губернії упродовж 1900–1907 рр.

Вчений у 1902 р. доповідає на агрономічній нараді при Саратовській губернській земській управі про систему організації галузевої дослідної справи в губернії. Його виступ був надрукований у збірці матеріалів зібрання [7].

Через рік Б.К. Єнкен обіймає посаду повітового агронома в Петровському земстві. На посадах агронома-організатора і суспільного агронома талановитий фахівець розгортає активну діяльність із пропаганди й поширення новітніх галузевих знань у системі загальних підходів в агрономії. У доповіді Тамбовської повітової земської управи 1904 р. він описує шлях переходу від виключно зернової до травопільної системи землеробства. Гласний М.І. Сатін на засіданні Тамбовського повітового земства 1905 р. так відгукується про фахівця: «... агроном Єнкен – людина повною мірою заслужена, яким всі дорожили» [8, арк 1].

Протягом 1904–1905 рр. Б.К. Єнкен робить у Тамбовське повітове земство та його Сільськогосподарську комісію низку доповідей і записок щодо поліпшення організації агрономічної допомоги. Ще його статті друкує газета «Тамбовський голод», одним із трьох редакторів і засновників якої, до речі, він був у 1904 р.

У 1905 р. Б.К. Єнкена звільняють з роботи за вимогою губернатора В.Ф. фон-дер Лауніца. Після звільнення з посади земського агронома Тамбовського повітового земства, Б.К. Єнкен, починаючи від 4 травня 1905 р. до вересня 1906 р., за пропозицією № 2502 Аткарського повітового земства, працює на новому місці на тій самій посаді [9, арк. 6].

Протягом 1906–1907 рр. Б.К. Єнкен виконує обов'язки губерніяльного агронома Саратовського повітового земельного відділу. На цій посаді вчений бере активну участь у ґрунтово-кліматичних дослідженнях та вирішенні організаційних питань, які пов'язані зі створенням Саратовської сільськогосподарської дослідної станції (нині – ФДБНУ «Науково-дослідний інститут сільського господарства Південного Сходу» РАСГН) [10].

На посаді Саратовського губернського агронома Б.К. Єнкен виконував посередницькі функції :

- постачання населенню машин, знарядь, насіння;
- розподіл місцевих і урядових коштів, які виділялись на агрономічну допомогу;

Крім виконуваних обов'язків в цей час вчений друкується в часописах Саратовської губернії та міській «Земській газеті». Свій термін на займаній посаді Б.К. Єнкен не продовжив, а в 1908 р. переїхав до м. Анапи, де очолив виноградно-виноробне підприємство.

Підсумовуючи, можна сказати, що повітовому, а пізніше губернському агроному Б.К. Єнкену за період 1900–1908 рр. вдалося запровадити у Петровському, Вольському, Тамбовському, Аткарському повітах, а також по всій Саратовській губернії все краще, чим володіла того часу суспільна агрономія, що поширила свою впливовість в імперії наприкінці 90-х років XIX ст. Учений Б.К. Єнкен, нарівні з твояцями агрономії – О.Ф. Фортунатовим і В.Г. Бажаєвим, зробив максимально можливий внесок у побудову всієї системи організації. Надав агрономічну допомогу населенню в регіоні, спираючись на новітні здобутки вітчизняної (сівозміни, системи удобрення, технології) та на кращі результати іноземної галузевої науки особливо, стосовно технічного забезпечення. У цей період життя вчений всіляко сприяє заснуванню місцевих дослідних станцій і полів для потреб наукового забезпечення ведення сільського господарства. Яскравим прикладом є його участь у підготовчих заходах зі створення Саратовської сільськогосподарської дослідної станції.

Джерела та література

1. *Вергунов В. А.* Професор Борис Карлович Єнкен (1873–1943) : нарис життя та творчої діяльності / В. А. Вергунов ; ННСГБ НААН. – К. : ТОВ «Нілан-ЛІТД», 2014. – 432 с.
2. *Зеленский Г. Л.* «Стоявшие у истока». Ч. 2 : Из истории кафедры генетики, селекции и семеноводства Кубанского ГАУ [Электронный ресурс] / Г. Л. Зеленский // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета (Науч. журн. КубГАУ). – Краснодар : КубГАУ, 2011. – № 67(03). – Режим доступа : <http://ej.kubagro.ru/2011/03/pdf/12.pdf>. – Заголовок с экрана.
3. *Апостол* раціонального рільництва С. Ф. Третьяков / уклад. В. А. Вергунов, В. М. Самородов, Н. М. Опара ; Полтав. держ. аграр. акад., ДНСГБ НААН ; наук. ред. В. А. Вергунов. – Полтава, 2011. – С. 67, 95, 158, 166, 175, 178.
4. *Пухальский А. В.* Масловский институт селекции и семеноводства – колыбель выдающихся ученых и организаторов сельскохозяйственного производства / А. В. Пухальский. – М. : Агроконсалт, 2001. – С. 21–22.
5. *ЦДАВО* України, ф. 166, оп. 12, спр. 2416, арк. 8.
6. *Гончаров Н. П.* Методологические основы селекции растений / Н. П. Гончаров, П. Л. Гончаров ; Ин-т цитологии и генетики РАН, НИИ растениеводства и селекции РАСХН ; Биол. ин-т Томск. гос. ун-та ; отв. ред. В. К. Шумный. – 2-е изд., перераб. и доп. – Новосибирск : Акад. изд-во «Гео», 2009. – С. 418.
7. *Материалы* агрономического совещания при Саратовской губернской управе, 27 июля 1902 г. – Саратов : тип. Т-ва Г. Х. Шельгорка и Ко, 1902.
8. *Державний архів* Томської області, архівна довідка № 2551/06 від 20.08.2012 р. – С. 1.
9. *ЦДАВО* України, ф. 166, оп. 12, спр. 2416 «Єнкен Б.К.» (1927–1928 рр.), арк. 8.
10. *Прянишников А. И.* Сто лет в научном поиске / А. И. Прянишников // Аграр. вестн. Юго-Востока. – 2010. – № 2 (5). – С. 42.